

Vasyl Bryantsev, the second director of the Institute of Botany in Kyiv: a historical portrait set against the tragedies of the 1930s

Myroslav Shevera¹ , Nataliia Chuvikina²

¹ M. G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

² M. M. Gryshko National Botanical Garden, NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

article info

key words

Vasyl Bryantsev, life path, organizational achievements, history of botany, Ukraine

correspondence to

Myroslav Shevera; M. G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine, 2 Tereshchenkivska Street, Kyiv 01004, Ukraine; e-mail: shevera.myroslav@ukr.net

article history

Submitted: 21.11.2025. Revised: 10.12.2026. Accepted: 27.02.2026

cite as

Shevera, M., & Chuvikina N. (2026). Vasyl Bryantsev, the second director of the Institute of Botany in Kyiv: a historical portrait set against the tragedies of the 1930s. *GEO&BIO*, 28, 127–142. [Ukrainian, with English summary]

abstract

The article is devoted to Vasyl Bryantsev, the second director of the Institute of Botany of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR (now the M. G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine) who held this position without being a biologist. Educated as a civil engineer, Bryantsev had previously served as a career military officer and later as administrator. His professional advancement was determined primarily by his membership in the Communist Party, which at the time played a decisive role in shaping institutional governance, controlling research agendas, and overseeing the political reliability of scientific personnel. Based on archival documents identified and examined in the Central State Archive of the Highest Authorities and Administration of Ukraine, the Scientific Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, the State Archive of Odesa Oblast, and materials from the collections of the Vernadsky National Library of Ukraine, a biographical essay on Bryantsev has been prepared and his organizational activities analyzed. Bryantsev began working at the Institute in March 1935, initially as secretary of the party branch and as deputy director, and from October 1935 to March 1937 he served as director. He also headed the Laboratory of Technical Mycology, whose core activities consisted of assessing fungal damage to construction timber—work largely applied in nature and oriented toward practical, economically driven tasks. Only three short newspaper notes authored or co-authored by Bryantsev have been identified. No scientific publications or manuscripts have been found, and his scholarly contributions, if any existed, remain unknown. His organizational work, however, is well documented and focused primarily on overseeing the construction of a new building for the Institute and the development of the Botanical Garden (now the M.M. Gryshko National Botanical Garden, NAS of Ukraine). He also participated in various institute- and academy-level commissions. During 1941–1945, he was served in the Army as officer. After the war, he did not return to the Institute, and his subsequent fate remains unknown.

© 2026 The Author(s); Published by the National Museum of Natural History of the National Academy of Sciences of Ukraine on behalf of GEO&BIO. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY-SA 4.0), which permits unrestricted reuse, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Василь Брянцев, другий директор Інституту ботаніки в Києві: історичний портрет крізь призму трагічних 1930-х років

Мирослав Шевера, Наталія Чувікіна

Резюме. Стаття присвячена Василю Брянцеву, другому директору Інституту ботаніки АН УРСР (нині Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України), який очолював інститут не будучи біологом. За фахом інженер-будівельник, був кадровим військовим, згодом на адміністративній роботі. Його кар'єрному зросту сприяло виключно членство в комуністичній партії, яка відігравала визначальну роль у формуванні керівних органів установ, запроваджувала контроль за тематикою досліджень, дисципліною працівників тощо. На конкретних прикладах проаналізовано умови, в яких працювали вчені Інституту в 1930-ті роки, постійно перебуваючи під ідеологічним тиском. На підставі віднайдених та проаналізованих архівних документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Наукового Архіву Президії НАН України, Державного архіву Одеської області та матеріалів з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського підготовлено біографічний нарис про В. І. Брянцева, проаналізовано його організаційну діяльність. Початок його роботи в Інституті датується березнем 1935 р., як заступник директора з адміністративно-господарської роботи, з жовтня 1935 по березень 1937 рр. — директор. Працював також завідувачем лабораторії технічної мікології, основним напрямом діяльності якої було обстеження ураження будівельної деревини грибами, що виконувалося переважно як господарська тематика. Відомо лише про три газетні замітки авторства/співавторства В. І. Брянцева. Не знайдено його наукових публікацій та навіть рукописів. Так само не відомо про його основні наукові досягнення. Проаналізована його організаторська діяльність, яка передусім була зосереджена на організації спорудження нової будівлі Інституту і розбудови Ботанічного саду (тепер Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України), а також участі у роботі різноманітних інститутських та академічних комісій. Був учасником Другої світової війни, мав державні нагороди, досяг військового звання — полковник. Після війни до Інституту не повернувся, подальша доля не відома.

Ключові слова: Василь Брянцев, життєвий шлях, організаційна діяльність, історія науки, Україна.

Адреса для зв'язку: Мирослав Шевера, Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, вул. Терещенківська, 2, Київ 01004, Україна; e-mail: shevera.myroslov@ukr.net.

Вступ

Історія Академії наук (АН) УРСР, як і її наукових установ, зокрема й Інститут ботаніки АН УРСР і Ботанічний сад, у 1930-х роках є однією з найскладніших та трагічних і, водночас, найменш досліджених сторінок розвитку української ботанічної науки. Саме в цей період відбувалося інтенсивне формування інституційної бази ботанічних досліджень, закладення основ майбутніх наукових шкіл (Sytnik, 1995, 2007, 2011a, 2011b), створення та розбудова наукових відділів і лабораторій, гербарних фондів, колекцій рослин, наукових ділянок тощо, що складали базу довгострокових досліджень рослинного покриву України та окресленням стратегічних напрямів вивчення фітобіоти.

Одночасно становлення та розбудова Інституту ботаніки АН УРСР та Ботанічного саду, на той час єдиної установи, збіглося у часі з глибокою політичною трансформацією суспільства, ростом тоталітарного тиску та репресіями, розгортанням внутрішніх «чисток», ідеологічних кампаній, політичних переслідувань, які визначили не лише кадрову структуру, а й наукові напрями установ. У цей час радянська система жорстко інтегрувала наукові установи в ідеологічний простір, роблячи їх інструментами політичної доктрини (Polonska-Vasylenko, 1958).

У 1930-х роках в УРСР відбулися докорінні трансформації в системі наукових установ (Polonska-Vasylenko, 1958; Zvonkova, 2012; Budzyka *et al.*, 2013 та ін.), що були безпосередньо пов'язані з політикою більшовицької партії, центральним елементом яких стало закріплення її керівної ролі, зокрема в структурі Академії наук. Комуністи відігравали визначальну роль у формуванні керівних органів академічних інститутів, фактично перетворюючи науку на

інструмент державної політики. Було запроваджено жорсткий партійний контроль над науковими центрами, на ключові адміністративні посади — директори, заступники директорів, завідувачі відділів — призначалися партійні функціонери або лояльні члени партії, часто без достатньої наукової кваліфікації, але з перевіреною політичною надійністю. Саме вони, незалежно від рівня фахової підготовки, гарантували беззаперечне виконання партійних директив, що забезпечувало ідеологічний нагляд за дослідницьким процесом.

Відбувалася ідеологізація наукових програм: пріоритет отримували напрями, які відповідали потребам індустріалізації, колективізації та військово-промислового комплексу. Партійне керівництво активно втручалось в дискусії, визначаючи з погляду марксистсько-ленінської доктрини «правильні» та «хибні» дослідницькі концепції. Одним із основних завдань партійного керівництва було «очищення» науки від «буржуазних спеціалістів» і «націоналістичних елементів», що призвело до хвиль репресій проти провідних вчених, штучних звинувачень у «шкідництві» та «контрреволюційній діяльності» в інститутах гуманітарного спрямування. Зрештою, це визначило характер розвитку радянської науки на десятиліття вперед, спричинивши значні організаційні зрушення і глибокі деформації в науковому середовищі.

Зараз Інститут ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України, як і Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України, здійснює критичне осмислення власної історії, відновлює незаслужено забуті та замовчувані імена, чії праці та доробок на довгий час були усунуті з наукового обігу, а їхнє значення — свідомо применшене (Shevera & Protopopova, 2011; Shevera *et al.*, 2015; Shevera, 2016; Dubyna, 2022; Zagorodniuk, 2023). Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України так само відтворює забуті сторінки своєї історії (Chuvikina & Klymenko, 2009; Chuvikina, 2022; Chuvikina & Rubtsova, 2024). Така робота є не лише даниною історичній справедливості. Важливим і конче необхідним є також усвідомлення стану проблеми, осмислення механізмів, через які тоталітарна державна та партійна система формувала наукову політику, яким чином політичний тиск, кадрові втручання та репресивні заходи вплинули на розвиток ботанічної науки в Україні.

Матеріали та методи дослідження

У роботі застосовано історико-хронологічний та джерелознавчий методи аналізу. Базою цього дослідження слугували передусім архівні матеріали таких установ:

- Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУУ*: «Особова справа В. І. Брянцева». Ф. 166, оп. 12ос., спр. 869);
- Наукового архіву Президії НАН України (НАПНАНУ*: Протоколи засідань Президії ВУАН за 1935 р. Оригінали, № 1–36, Ф. 251-р, оп. 1, од. зб. № 59; Протоколи засідань Президії АН УРСР 1937 р., там само, од. зб. 65);
- Музею історії ботанічного саду імені М. М. Гришка НАН України (МІБСНАНУ*: Стенограма наради співробітників Ботанічного саду АН УРСР, Інституту Ботаніки АН УРСР та Спілки Радянських архітекторів України щодо будівництва нового Ботанічного Саду Академії Наук УРСР 12 грудня 1944 р. Документи по будівництву Ботанічного саду АН УРСР з особистого архіву М. М. Гришка. Музей історії ботанічного саду імені М. М. Гришка НАН України. КН 338, арк. 1–17) (м. Київ);
- Державного архіву Одеської обл. (ДАОО*: «Особиста справа помічника керуючого по адміністраційно-господарчій [sic!] частині тов. Брянцева Василь [sic!] Івановича», Ф. 1, оп. 87, арк. 3).

Важливим джерелом стали також газетні видання («За радянську академію», «Радянська академія», «Комуніст»), які зберігаються у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, та опубліковані матеріали з історії НАН України (Polonska-Vasylenko, 1958; Sokhan, 1998; Onyschenko, 2003a, 2003b; Budzka *et al.*, 2013 та ін.).

Результати дослідження

Інститут ботаніки у 1930-х роках

Уже на перших етапах діяльності новоствореної академічної наукової установи¹ більшовицький режим прагнув установити повний контроль над її роботою у різних сферах. Особливо гостро процес політичного втручання та підпорядкування академічної науки партійним інтересам проявився у 1930-х роках. Саме тоді політичний тиск, ідеологізація наукової діяльності та системні репресії проти науковців стали визначальними факторами існування інститутів та всієї академічної науки в Україні.

1930-й рік позначився «безперестанними «чистками» наукових співробітників ..., 1931-й рік приніс Академії Наук і ідеологічну перебудову. Вона повинна була зробитися знаряддям соціалістичного будівництва й служити виконавцем постанов партії» (Polonska-Vasylenko, 1958). Розуміючи та випереджуючи ситуацію, одними з перших підписали Відозву «До лав ударників соціалістичної науки» на той час п'ять академіків АН УРСР, безпартійних (О. О. Богомолець, О. В. Фомін, Є. О. Патон, К. К. Симінський та В. О. Плотников). Вона «дуже симптоматична. У цих академіків не було виходу, вони мусіли виступити з такою відозвою» (Polonska-Vasylenko, 1958).

Академія фактично визнавала провідну роль компартії в організації своєї діяльності. У цей період репресивна машина радянської держави продовжувала працювати в посиленому режимі, розгорнувши широкомасштабну дискредитацію вчених. Найбільш показовими стала серія «диспутів» проти М. С. Грушевського, К. Г. Воблого, О. П. Оглоблина та інших. Згодом були викриття контрреволюційної діяльності спілок та шпигунських груп, до яких ніби входили науковці, а також арешти, заслання, фізична розправа. Згадаємо й про репресованих ботаніків, наприклад, О. А. Янату (Dobrochaeva & Rybalko, 1993), Н. Т. Гаморака (Dobrochaeva et al., 1993), М. Л. Щербину (Zagorodniuk, 2023) та інших. Н. Д. Полонська-Василенко наводить перелік 250 репресованих науковців Академії, зокрема 11 біологів, але ці цифри суттєво занижені, як зазначає авторка — «дійсне число ... значно перевищує тисячу чоловік» (Polonska-Vasylenko, 1958). Дотепер масштаби трагедії повністю не оцінено та не усвідомлено.

Репресивна політика торкнулася всіх сфер діяльності й Інституту ботаніки АН УРСР: від кадрової роботи до формування дослідницьких програм. У цей час запроваджували обов'язкову політичну атестацію співробітників. Укріплювалися партійні та комсомольські осередки, посилено роль партійних комітетів у прийнятті управлінських рішень тощо. Під приводом боротьби з «буржуазними націоналістами», «петлюрівцями» чи «шкідниками» каральні органи фабрикували справи проти науковців, які не відповідали ідеологічним уявленням сталінського режиму. У повсякденну діяльність наукових установ активно впроваджувалися різні форми ідеологізованої та мілітаризованої активності. Серед них — соціалістичні змагання, що мали демонструвати «підвищення трудової дисципліни» та відданість партійній політиці. Поширеними були також змагання з кульової стрільби на звання кращого «Ворошиловського стрільця» Академії, що розглядалися як елемент мілітаризованої підготовки інтелігенції. Обов'язковою була й шефська робота — участь співробітників у політично-пропагандистських заходах на підприємствах, що також слугувала інструментом контролю над науковим середовищем.

Одним із перших публічних свідчень негараздів у діяльності Інституту ботаніки ВУАН стала опублікована у 1934 р. Д. Я. Персидським брошура «Що таке насінина та як вона утворюється». Підставою для критики у статті, опублікованій у газеті «Радянська Академія», стали:

¹ При створенні у листопаді 1918 р. мала назву «Українська академія наук», УАН], 21 червня 1921 р. Рада народних комісарів УСРР перейменувала її на «Всеукраїнська академія наук» [ВУАН], з 1936 р. — «Академія наук УСРР» [АН УСРР], з 1937 р. — АН УРСР).

«відсутність чіткого спрямування її для певного кола читачів (колгоспників, шкільної молоді, робітників). Це неминуче негативно відбилося на змісті та доборі матеріалу. ... Крім деякої безсистемності у викладі, що для науково-популярної книжки треба теж визнати за дуже серйозну хибу, брошура дає неминуче надто поверхневі відомості по важливих питаннях, а місцями зайві подробиці. Про яровізацію подано цілком невірні відомості». І вердикт: «наведено досить, щоб довести, що книжка шкідлива, що вона корисна лише класовому ворогу, який намагається дискредитувати яровізацію»². Редакцію газети особливо обурило, що автор рецензії проф. Є. І. Бордзіловський «визнав за особливо «цікаві» явно брехливі дані про яровізацію, а шкідливу книжку за корисну... В Ботанічному інституті, не прочитавши ні книжки, ні рецензії надіслали роботу до друку. Ми вимагаємо від дирекції інституту суворих заходів до винуватців виходу книжки. Цей факт повинен послужити для всього колективу інституту найсерйознішим стимулом до підвищення більшовицької пильності»².

У цьому ж номері згадана газета звернулася до питання затримки запланованого капітального видання «Флора України», ідея створення якого оцінювалася як

«цілком вчасна та має велике народно-господарське значення», але «редколегія ця так і не збиралася й не працювала ..., ... дарма шукати в цій інструкції хоч слова про цілеспрямованість і завдання, про його політичну та народно-господарчу вагу ... Географічне розповсюдження видів по УСРР та СРСР дано в старих, здебільшого дореволюційних адміністративних територіальних межах»³.

І таких докорів було чимало. Згодом ця позиція отримала подальший розвиток, зокрема у вступній частині першого тому «Флора УСРР. Визначник квіткових та вищих спорових рослин УСРР. Вищі спорові, голонасінні та вкритонасінні односім'ядольні ...» (1935), підготовленого та опублікованого харківськими ботаніками. У цьому виданні предметом критики стали передусім назва праці (загалом у контексті території республіки та її окремих районів), а також використана термінологія. На вимогу партійних «кураторів» назву «Флора України» було замінено на «Флора УСРР ...» (1935) (Liaskivskyi, 1935), у 1936 р. перший том було перевидано та опубліковано під назвою «Флора УРСР» (Bordzilovskyi, 1936).

На шпальтах цієї академічної газети згадано також про спеціалізовану газету «Радянський ботанік», редакцію якої очолював А. І. Барбарич. Її роботу було оцінено позитивно, зокрема зазначено, що це

«чи не найкраща газета з усіх стіннівок інститутів УАН, ... проте партійне життя газета обходить. Побутова сторона висвітлюється слабо, ... нема відділу «Слідами дописів» і те, що ініціативність редколегії не на високому рівні»⁴.

Тоді ж, у 1934 р., в Інституті ботаніки ВУАН було опубліковано ще одну брошуру — «Головніші домові гриби та боротьба з ними» (З. Гіжицька, М. Берегова), яку в партійній критиці кваліфікували як шкідливу, де автори

«виступають з ворожим наклепом на житлове будівництво в СРСР, огульно оцінюючи все державне та кооперативне житлобудівництво як надто поспішне, весь будівельний матеріал як поганий»⁵.

Найбільшого резонансу набули постійні цькування, неправомірні дії та наклепи щодо З. К. Гіжицької, ініційовані комуністом І. О. Коломійцем і комсомольцем А. М. Гурмазою, а ймовірно й іншими партійними функціонерами та їхніми поплічниками. У день виборів до Київської міської ради (9 грудня 1934 р.) у З. К. Гіжицької було відібрано виборчу картку, її виключили з членів профспілки, а в місцевій стінгазеті було вміщено замітку, спрямовану проти неї:

² [А. Дж.]. 1935. Як не треба популяризувати. Радянська Академія [газета], № 1 (81): 3.

³ [Л. Р-г]. 1935. Історія однієї роботи. Радянська Академія, № 1 (81): 2–3.

⁴ Грищенко [без ініціалів]. 1935. Радянська Академія, № 8 (98): 4.

⁵ [Без автора]. 1935. Впорядкувати редакторську справу в інституті ботаніки. Радянська Академія, № 3 (83): 4.

«в якій безпідставно обвинуватили її в проведенні шкідницької роботи і розкраданні соціалістичної власності ..., закидали, що вона не проводить громадської роботи»⁶, що стало черговим елементом кампанії публічної дискредитації.

Трагічним фіналом цієї історії стало самогубство З. К. Гіжицької в стінах Інституту. Висунуті звинувачення не знайшли підтвердження, у публікаціях того часу таке ставлення до науковиці було охарактеризовано як «бездушно бюрократичне». Ці кричущі факти були описані в кількох номерах газети «Радянська Академія» за 1935 р.

Варто зазначити, що після смерті О. В. Фоміна (1867–1935) — відомого науковця та організатора науки, який користувався заслуженим авторитетом у наукових колах та керівництві Академії наук АН УРСР (член президії, згодом голова Першого (Фізико-математичного) відділу, член місцевому та бюро секції наукових робітників УАН) та в міській владі Києва (тричі обирався до Київської міської ради) (Kondratyuk *et al.*, 2009) — у ботанічній галузі відчувався вакуум управління. Передусім це стосувалося Інституту ботаніки АН УРСР. Так, у доповідній записці Президії АН УРСР до ЦК КП(б)У від 8 серпня 1937 р., зазначається:

«Великий неспокій викликає Ботанічний Інститут та зв'язана з ним організація Ботанічного саду. Ботанічний Інститут не має директора. Становище, в якому він зараз перебуває, зовсім неможливе. Серед академіків-ботаніків — ряд видатних вчених, але немає жодного систематика, який міг би взяти на себе керівництво організацією Ботанічного інституту і нового Ботанічного саду та стати на чолі великого і кваліфікованого колективу наукових робітників Ботанічного інституту. Зовсім непридатне для роботи і сучасне приміщення Інституту..., було б конче потрібним обрання нових академіків... 1 чи 2 ботаніка-систематика, один з них — директор Ботанічного інституту». Також вказується, що «Одним з основних завдань Інституту ботаніки, яким до 1935 року керував покійний акад. (О. В.) Фомін, є робота над інвентаризацією флори УРСР. Вся флора буде опрацьована докладно і описана в 8 томах «Флора України», з яких 3 томи вже виготовлено» (Onyschenko, 2003a).

Достойної заміни О. В. Фоміну одразу не знайшлося. Водночас партійна номенклатура Академії наук направила на роботу в Інститут В. І. Брянцева — молоду людину, одного з активних провідників партійної лінії. Незабаром він фактично «з нізвідки» став директором, що для того часу не було поодиноким явищем.

У 1934 р. ВУАН зазнала серйозної реформи, яка стосувалася не лише структури Академії, а й кадрового складу. Директорами академічних інститутів, переважно гуманітарного спрямування, призначалися партійні функціонери. Серед них — комуністи О. М. Асаткін (Інститут економіки), А. Х. Сараджев і С. М. Белоусов (Інститут історії України), Й. І. Ліберберг (Інститут єврейської пролетарської культури), Є. С. Шаблійовський (Інститут літератури ім. Т. Шевченка у Харкові) та багато інших.

Життєвий шлях В. І. Брянцева є типовим для покоління молодих людей початку ХХ ст., які в умовах Жовтневого перевороту 1917 р. шукали своє місце в новому суспільстві, переважно підтримали новий режим і стали активними його провідниками. Тривалий час у ювілейних та історичних публікаціях його ім'я не пов'язували з історією Інституту ботаніки АН УРСР та не згадували (Sytnik, 1995; Dudka, 1996), хоча воно було відоме авторам. У повоєнний період за кордоном було опубліковано працю, в якій про нього, поряд із іншими співробітниками Інституту, вперше згадала Н. Д. Полонська-Василенко (Polonska-Vasylenko, 1958). В Україні чи не вперше про нього як директора зазначається, хоч і побіжно, у деяких публікаціях, присвячених історії Інституту ботаніки НАН України та Ботанічного саду НАН України наприкінці ХХ та на початку ХХІ ст. (Sytnik & Partyka, 1996; Cherevchenko & Chuvikina, 2011; Sytnik, 2011b). Тоді ж його прізвище з'явилося у переліку директорів на сайті Інституту.

⁶ [Без автора]. 1935. Серйозний урок. Радянська Академія, 15 (95): 1.

Рис. 1 Фото Василя Брянцева (оригінал із газети «Радянська Академія», 1935).

Fig. 1 Photo of Vasyl Bryantsev (original from «Radianska Akademia» newspaper, 1935).

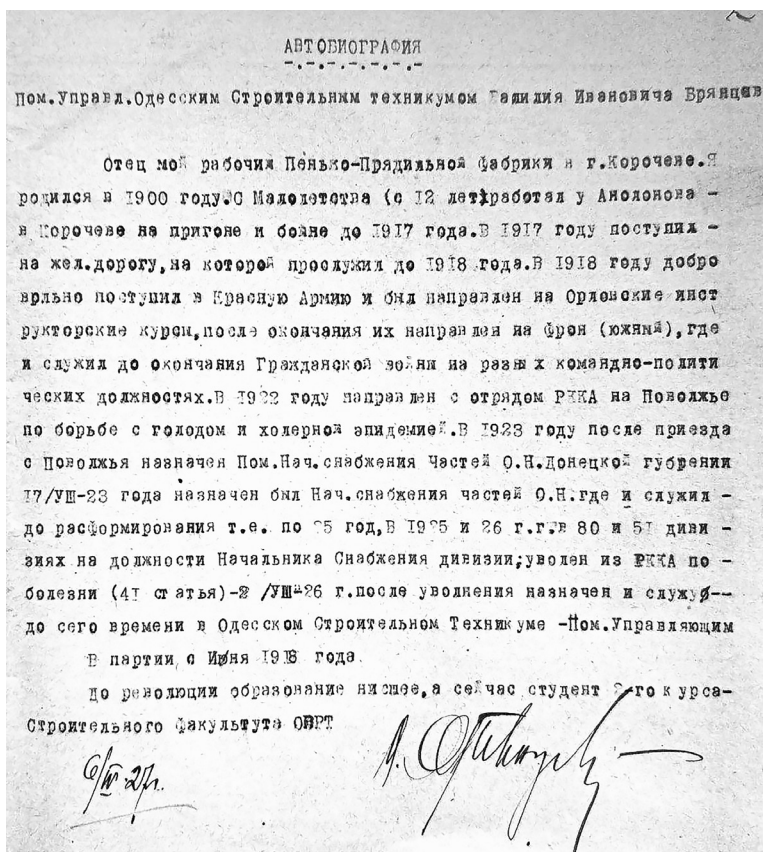

Рис. 2 Автобіографія Василя Брянцева (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України).

Fig. 2 Vasyl Bryantsev autobiography (Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine).

Життєвий шлях В. І. Брянцева

Біографія В. І. Брянцева, другого директора Інституту ботаніки АН УРСР, підготовлена на основі опрацювання та узагальнення архівних матеріалів ЦАВОВУУ, НАПНАНУ (м. Київ) і ДАОО. Документи його особової справи є нечисленними, а матеріали, що безпосередньо стосуються роботи в Інституті (1935–1941 рр.), представлені лише двома наказами Президії АН УРСР: про призначення директором у 1935 р. та про звільнення з посади у 1937 р. (НАПНАНУ*). У одному з номерів газети «Радянська Академія» за 1935 р. виявлено поки єдине відоме його фото (рис. 1).

Василь Іванович Брянецв народився 22 березня 1900 р. у м. Корачів (інколи «Карачів») Орловської губернії (нині Брянської обл. РФ). У його автобіографії (рис. 2) зазначено, що «З малих літ (з 12 років працював у Анолонова — у Корочові на прогоні та бійні до 1917 р.)... До революції освіта нижча» (ЦАВОВУУ*, ДАОО*).

У 1917 р. юнак влаштувався на роботу на залізницю в м. Орел. Уже 1918 р. він добровільно вступив до Червоної армії, ставши червоноармійцем майже на початку її формування. Важливим кроком у житті молодого людини став вступ до лав (РКП(б)) у червні того ж року, що відкривало нові можливості для кар'єрного зростання. Тоді ж він став курсантом Орловських інструкторських курсів. Згодом був направлений на Південний фронт. У 1919 р. його зараховано до командного складу, у 1920 р. призначено завідувачем господарством, у 1921 р. — завідувачем складом, у 1922 р. — начальником загону, направлено від Червоної армії на Поволжя для боротьби з голодом, у 1923 р. — помічником начальника з постачання, у 1924–1926 рр. — начальником постачання 80-ї та 51-ї дивізій (ЦАВОВУУ*, ДАОО*).

Одеський період

У 1926 р. через погіршення здоров'я, спричинене пораненням, В. І. Брянцев звільнився з армії та переїхав до Одеси. Спочатку він працював помічником управляючого (директора) Одеського будівельного технікуму, на цій посаді його було затверджено Наркомосвіти УРСР. В Анкеті, у графі освіта, окрім згаданих командних військових курсів він зазначив «студент 2-го курсу Буд. відділу ОРТ». Також був представником технікуму у трудовому суді (ДАОО*). У опрацьованих матеріалах архівів Києва та Одеси нам не вдалося віднайти документів, що підтверджували б навчання В. І. Брянцева у середньо-спеціальному або вищому навчальному закладі та отримання ним диплому, окрім запису в автобіографії, де він вказав, що є студентом. Лише згодом, у 1940 р. у повідомленні директора Інституту ботаніки АН УРСР академіка АН УРСР М. М. Гришка зазначено, що «Брянцев за освітою інженер-будівельник» (Onyschenko, 2003b).

У 1928–1929 рр. В. І. Брянцев працював завідувачем будинками Пролетстуду м. Одеса — громадської профспілкової організації «Пролетарське студентство», основними завданнями якої була пролетаризація студентства СРСР, організація навчального процесу у вишах, розгляд питання матеріальної допомоги тощо. Архівні матеріали не розкривають суті його діяльності на цій посаді. Уже 1 травня 1929 р. він звільняється з роботи за власним бажанням (ДАОО*). Не відомо, чи залишався він в цей час в Одесі, чи виїхав до Києва.

Київський період

Точну дату початку роботи В. І. Брянцева в Інституті ботаніки ВУАН встановити не вдалося. Принаймні у 1933 р. він ще не значився в штаті співробітників (Sokhan, 1998). Ймовірно, він розпочав роботу в кінці 1934 або на початку 1935 рр., можливо, як представник партійної організації ВУАН. Так, за даними протоколу № 50 засідання партійного комітету ВУАН від 21.02. 1935 р., вперше його прізвище згадується у зв'язку із розглядом питання «Про партійно-масову роботу в Інституті», в обговоренні якого «висловились: т. т. [Д. Я.] Афанасьєв, [О. В.] Палладін, [П. Г.] Феценко, [М. І.] Самілов, [В. І.] Брянцев, [М. І.] Кіллерог» (Onyschenko, 2003a).

Уже в березні 1935 р. згідно протоколу № 2 засідання Президії ВУАН було прийнято рішення про «звільнення т. Поляка з посади заступника директора по адміністративно-господарській частині і з того часу затвердити на цій посаді т. Брянцева» (НАПНАНУ*). Наступним пунктом цього розпорядження було призначення вже згадуваного комуніста І. О. Коломійця «тимчасово виконувачем обов'язки заступника директора Інституту» (НАПНАНУ*), звільнивши з цієї посади за невиконання службових обов'язків проф. А. І. Паламарчука (Onyschenko, 2003a). Уже у квітні того ж року, у рубриці партійна хроніка газети «Радянська Академія» згадувалося, що

«Цілий ряд фактів сигналізував про те, що партійно-масова робота в Ін-ті ботаніки не на високому рівні. Партійний комітет заслухав це питання. В ін-ті є молоді кадри науковців. Партійній організації запропоновано глибоко вивчати ці кадри, в першу чергу українські радянські кадри з метою висунення їх на керівну наукову роботу, утворивши їм найкращі умови для підвищення їхньої наукової кваліфікації. Найкращих з активу співробітників Інституту треба залучити до групи співчуванців при парткомітеті УАН»⁷.

Так крок за кроком впевнено укріплювалася партійна дисципліна в Інституті. У серпні того ж року рішенням Президії АН УРСР (протокол № 16 від 25 серпня 1935 р.) було ухвалено затвердити «т. Брянцева В. І. на посаді наукового співробітника І-ту ботаніки УАН з 1 серпня 1935 р.», а вже у жовтні (протокол № 18 від 10 жовтня 1935 р.) — «Тимчасове виконання обов'язків директора І-ту до остаточного вирішення цієї справи на Президії УАН при повному

⁷ [Без авторства]. 1935. Партійна хроніка. «Радянська Академія», № 7 (87): 3.

кворумі, покласти на тов. Брянцева» (Onyschenko, 2003a; НАПНАНУ*). З газети «Радянська Академія» (1935) дізнаємося, що

«будучи заступником директора інституту ботаніки, фактично протягом останнього року виконував обов'язки й директора й заступника, у зв'язку з хворобою акад. Фоміна (директора інституту), а після його смерті ця робота цілком лягла на тов. Брянцева. Він провів величезну адміністративно-господарську роботу, що дало змогу нормально виконати тематичний план та провести експедиційні роботи..., парторг інституту..., проводить також і наукову роботу над темою грибні пошкодження будівельної деревини»⁸.

Це карколомний кар'єрний ріст для молодого людини, партійного функціонера.

Наукові дослідження

У цей час відділ мікології (інколи вживається сектор) Інституту ботаніки АН УРСР у своїй структурі мав кілька груп, що охоплювали різні напрями досліджень грибів:

«а) технічну, яку очолює В. І. Брянцев, б) мікологічну (керівник Д. К. Зеров) та фітопатологічну (керівник С. Ф. Морочковський). Технічна група займається вивчення уражень будівельної деревини грибами залежно від конструкцій» (Onyschenko, 2003a).

Характеризуючи становлення мікологічних досліджень в Інституті, акцентується увага на тому факті, що поряд із науковими напрямками

*«... Водночас у цей період вирішувалися і певні практичні завдання, зокрема вивчалися біологічні особливості домового гриба *Merulius lacrymans*, що спричинював руйнування дерев'яних елементів у будівлях різного призначення».*

Ці дослідження пов'язують з науковою діяльністю З. К. Гіжицької, яка на початку 1930-х вивчала еколого-біологічні особливості виду (Dudka *et al.*, 2011; Tykhonenko, 2022). Про трагічну долю молодого вченого ми згадували на початку публікації. Директор В. І. Брянцев, який, за фахом був інженером-будівельником, без сумніву, був обізнаний з подібними напрямками роботи та «опікувався» їхнім розвитком. За переказами старожилів Інституту, часто наголошувалося на тому факті, що саме він залучав додаткове суттєве фінансування для установи, яке надходило з виконання господарських договорів, важливої складової діяльності установи. Принаймні за висновками Комісії Президії АН УРСР з обстеження Інституту ботаніки (№ 46 від 3 лютого 1939 р.) відомо, що

«у 1938 р. згадана лабораторія працювала над темою, присвяченою збереженню у будівлях деревини, ураженої домовим грибом і вироблення способів боротьби з ними, які виконувалися на Павлоградському обозно-механічному заводі» (Onyschenko, 2003b).

Про цю роботу В. І. Брянцева згадується і на шпальтах газети «Радянська Україна». Він, працюючи рік на цьому заводі

«... розкрив причини, що спричинили ураження деревини конструкцій, визначив на місці вид шкідника, який руйнує дерево, і розробив заходи, які були успішно застосовані проти домового грибка ...»⁹.

У газетній публікації В. І. Брянцева¹⁰ зазначено, що лабораторія також проводила

«аналізи та консультації в справі грибних пошкоджень деревобудівель, а наразі почала систематично вивчати ... пошкодження деревини певними видами грибів та вишукувати засоби боротьби з ними».

У цей час зароджується стаханівський рух. Академія наук та її підрозділи також долучилися до цієї державної справи. Наприклад, лабораторія мікології (завідувач В. Брянцев) Інституту

⁸ [Без авторства]. 1935. Тов. Брянцев В. І. «Радянська Академія», № 1 (104): 3.

⁹ Семенов Г. 1939. Коммунисты-ученые. Советская Украина, № 272 (572): 3.

¹⁰ Брянцев, В. І. 1935. Центр біологічної науки на Україні. Радянська Академія, № 21 (101): 3–4.

«зобов'язалася очолити боротьбу зі шкідниками будівельних матеріалів, конкретно допомагаючи будівництву Будинку уряду та Станкобудові постійною консультацією по домовому грибу та взагалі по грибах — руйнівниках деревини — і розробкою методики кардинальної боротьби з ними»¹¹.

Зауважимо, що цей підрозділ Інституту, який займав дві невеликі кімнати, одна з яких була кабінетом завідувача, розташовувалася по вул. Мельникова в Києві (у джерелах також вживається вул. Мельника), на території Акліматизаційного саду, який заснував академік АН УРСР М. Ф. Кащенко. Згодом, при перевірці роботи лабораторії було з'ясовано, що вона «тісна та непристосована для роботи». До речі, В. І. Брянцев мешкав у будинку поруч із лабораторією (Onyschenko, 2003b). Окрім того, Комісія Президії АН УРСР з обстеження Інституту ботаніки (№ 46 від 3 лютого 1939 р.) також звернула увагу на велике число спеціалізацій, не пов'язаних між собою ні проблемами, ні темами Інституту, більшість відділів мають окремі групи, серед згаданих і лабораторія, очолювана В. І. Брянцевим (Onyschenko, 2003b). Пізніше, директор Інституту ботаніки АН УРСР, академік АН УРСР М. М. Гришко так пояснював ситуацію з приводу опублікованої замітки «Грибок» у газеті «Комуніст» 1940 р.:

«Робота лабораторії, керована Брянцевим, носить суто виробничий характер... У цьому відношенні лабораторією проведена за обсягом велика робота, проте достатньо даних про якість її Інститут не має. ... Що стосується загибелі 2-х літньої дослідницької роботи, внаслідок відсутності опалення лабораторії взимку під час морозів, як це зазначається у замітці, то в цьому питанні автор її був введений Брянцевим в оману. Як це встановлено експертною комісією, дослідники не могли загинути від низької температури. До речі, слід зазначити, що незважаючи на мої дворазові пропозиції, т. Брянцев жодних пояснень щодо питання загибелі дослідів внаслідок низької температури в лабораторії взимку не подавав». Тоді ж було вирішено передати згадану лабораторію «до однієї з будівельних організацій або до науково-дослідної установи з будівництва» (Onyschenko, 2003b), але до війни це не було здійснено.

Наукові публікації

У фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та наукової бібліотеки Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, за даними електронних пошукових систем нам не вдалося віднайти наукових праць В. І. Брянцева, опублікованих під час його роботи в Інституті. Як виняток у джерельних описах згадується рукопис, підготовлений проф. В. І. Брянцевим «Керівництво по боротьбі з домовими грибами в спорудах (1940)¹², про те він не був знайдений. Відомо, що цю роботу Редакційно-видавничий відділ Академії постановив надіслати на рецензію до Всесоюзного інституту будівельних матеріалів (протокол № 16 від 20 травня 1940 р.), оскільки серед науковців Інституту «дійсно немає жодного фахівця, який міг би взяти на себе відповідальність щодо редагування інженерно-будівельної частини керівництва» (Onyschenko, 2003b). Подальша доля рукопису та рецензії наразі не відомі.

Інші публікації

Зараз відомо про три газетні публікації В. І. Брянцева. Одна із них, його авторства, про Інститут ботаніки, в якій окреслено основні напрями роботи наукових підрозділів Інституту та головні здобутки його співробітників, дві інші — некролог О. В. Фоміна^{3, 14}.

¹¹ [Без авторства]. 1936. Радянська Академія, № 3 (106): 2.

¹² Любінський, Гр. 1940. Грибок. Комуніст. 5 травня 1940: 4.

¹³ Затонський, В., М. Птуха, О. Палладін, та ін. 1935. Академік О. В. Фомін [некролог]. Комуніст, № 241 (4914): 4.

¹⁴ Затонський, В., М. Птуха, О. Палладін, та ін. 1935. Академік О. В. Фомін [некролог]. Радянська Академія, № 18 (98): 4.

Організаційна діяльність

Архівні документи свідчать, що 22 вересня 1935 р., згідно з постановою Ради Народних Комісарів УСРР № 1220, підписаною головою Ради народних комісарів УСРР П. П. Любченком та керуючим справами РНК УСРР Г. Дробом, Інститут ботаніки ВУАН нарешті отримав ділянку землі на мальовничих печерських пагорбах, у районі Звіринця, для будівництва нового приміщення та заснування ботанічного саду (Cherevchenko & Chuvikina, 2011). Завершити розбудову саду та інституту планувалося протягом 1936–1938 років. Для реалізації цього проекту Президія АН УРСР створила комісію з питань організації Ботанічного саду та спорудження будівлі Інституту ботаніки на Печерську. Головою комісії було призначений академік АН УРСР Є. О. Патон, а членами — співробітники Інституту — В. І. Брянцев, Я. С. Модилевський, А. А. Кузьменко, І. Л. Сребродольський (Onyschenko, 2003a).

У 1936 р. на засіданні Президії АН УРСР В. І. Брянцев виступив з доповіддю «Організація Ботанічного саду та будівництво Ботанічного інституту на Печерську», у якій зазначив, що територія відповідає всім вимогам щодо закладки саду, а також повідомив, що усі потрібні умови для розгортання науково-дослідної роботи там будуть забезпечені та окреслив подальші конкретні заходи (Chuvikina, 2022), що було схвально прийнято комісією (Onyschenko, 2003a). Вже 2 серпня 1936 р.

«для ознайомлення з ботанічними садами міст Ростова, Тифліса, Баку, Батумі та іншими, а також для придбання посадкового матеріалу [для будівництва Ботанічного саду — Авт.] Президія АН УРСР надала директору Інституту ботаніки АН УРСР В. І. Брянцеву відрадженьня на 15 днів» (Onyschenko, 2003a).

Директор брав участь у засіданнях Президії АН УРСР, виступав із доповідями та долучався до обговорення різних організаційних питань. Особливо активно В. І. Брянцев працював над питанням розбудови Інституту ботаніки та його підрозділу — Ботанічного саду. На засіданнях регулярно заслуховувалися звіти директора про хід будівництва, затверджувався проект робіт на 1937 р., а також розглядалося прохання про додаткове його фінансування з боку РНК УСРР тощо (Протокол № 31 засідання Президії Академії наук УСРР від 23 вересня 1936 р.). Під керівництвом В. І. Брянцева було затверджено початковий ескіз проекту будівництва та технічний проект Інституту ботаніки, до розробки яких долучилися кілька груп архітекторів, зокрема П. Ф. Альошин (Sokhan, 1998), М. О. Шехонін (рис. 3) (Kravchenko & Fefer, 1938) та інші.

Влітку 1944 р. Ботанічний сад отримав статус окремої наукової академічної установи, директором якої призначили академіка АН УРСР М. М. Гришка. Роботу розпочато негайно. Необхідно було у стислі строки відселити з території саду понад 300 родин, що проживали

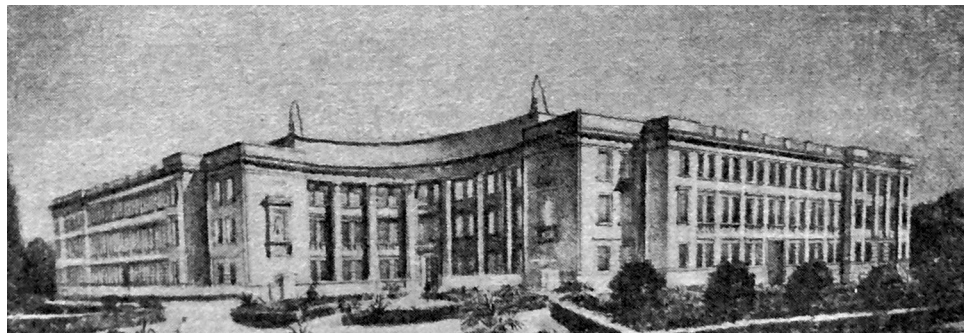

Рис. 3. Один із проєктів будівлі Інституту ботаніки АН УРСР. Автор проєкту М. О. Шехонін, архітектори О. Г. Недопака та [?] Якименко (оригінал із журналу «Радянський Київ», 1938).

Fig. 3. One of the proposed projects for the Institute of Botany, Acad. Sc. of Ukrainian SSR. Project author: M. O. Shekhonin; architects: O. H. Nedopaka and [?] Yakymenko (original from the «Soviet Kyiv» magazine, 1938).

у приватних будинках, провести планування території і, звичайно, розробити новий проєкт будівництва Ботанічного саду, так як площа його значно збільшилася порівняно з довоєнним періодом. Розширилися також і завдання, які мав виконувати майбутній Ботанічний сад АН УРСР. Новий проєкт був складений директором Ботанічного саду АН УРСР академіком АН УРСР М. М. Гришком та академіком Академії будівництва та архітектури УРСР О. В. Власовим. До його розробки залучалися вчені як Ботанічного саду АН УРСР, так і Інституту ботаніки АН УРСР, а також архітектори, які працювали під керівництвом О. В. Власова (Chuvikina, 2018).

У 1944–1959 рр. будівництво Ботанічного саду АН УРСР здійснювалося під керівництвом академіка АН УРСР М. М. Гришка (Klymenko & Chuvikina, 2021). Заслуги вченого та невеликого колективу будівничих Саду полягали в тому, що ще в роки війни й надважкий повоєнний період вони змогли ціною неймовірних зусиль вирішити ключові завдання — створити унікальний за складом, структурою, специфікою та розмірами ботанічний сад, а також ефективно розмістити колекції і експозиції, поєднавши наукові завдання із завданнями відпочинку й освіти (Chuvikina & Klymenko, 2009).

Сьогодні Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України є провідною в Україні науково-дослідною установою в галузі інтродукції та акліматизації рослин і одним з найбільших ботанічних садів світу. Він очолює Ряду ботанічних садів України, координує їхню діяльність, готує наукові кадри з інтродукції та акліматизації рослин, проводить широку природоохоронну та просвітницьку діяльність.

Виступи на засіданнях Президії АН УРСР

Керівники та провідні співробітники академічних установ регулярно виступали на засіданнях Президії АН УРСР з науковими доповідями з різних галузей науки, висвітлюючи стан наукових проблем та основні результати досліджень. Одне з таких повідомлень у 1937 р. зробив В. І. Брянцев на тему «До питання боротьби з домовим грибок в спорудах» (Sokhan, 1998). На засіданні Президії АН УРСР 27 липня 1936 р. В. І. Брянцев доповідав про плановане «видання праці «Флора України», після чого

«вирішили негайно приступити до восьмитомного видання праць акад. О. В. Фоміна; головним редактором видання призначили проф. Є. І. Бордзіловського; видання перших трьох томів праці завершити не пізніше 1 січня 1937 р.; до видання окремим додатковим томом включити бібліографію флори України, що була складена покійним академіком» (Onyschenko, 2003a).

Звільнення з посади директора

В. І. Брянцев керував Інститутом ботаніки АН УРСР короткий час — з жовтня 1935 до березня 1937 рр. Проте відвертих стосунків між директором і співробітниками Інституту не склалося... Постійні чвари, непорозуміння, критика з боку визнаних науковців, а також неможливість дієвого управління Інститутом призвела до його звільнення з посади. Відповідно до поданої ним заяви та на підставі результатів обслідування фінансових справ в Інституті ботаніки АН УРСР, Президія АН УРСР (протокол № 10 від 27 березня 1937 р.) звільнила В. І. Брянцева з посади директора, визнавши, що він «припустив у своїй роботі ряд порушень фінансової дисципліни і неохайне ставлення в багатьох випадках до своїх обов'язків директора Ін-ту» та враховуючи той факт, що він не є фахівцем з ботаніки.

Тимчасово виконуючим обов'язки директора установи було призначено проф. Я. С. Моділевського (Onyschenko, 2003b). Протистояння між різними угрупованнями продовжувалися, що відображалось на повсякденному житті Інституту.

«Громіздкість Інституту та його розпорошення представляють для адміністрації Інституту вкрай важку одиницю управління. У той же час нестійке становище щодо директора Інституту, в.о. якого є проф. Моділевський, очевидно, не дає йому можливості твердо

проводити лінію керівництва. Окремі безпринципні зіткнення між співробітниками, зокрема між керівником сектору мікології т. Брянцевим та заступником директора з госп. частини т. Кривов'язенка та угруповання штату навколо кожної з названих осіб відбивається негативно на спільній роботі Інституту, і в цьому питанні не вистачає твердого одного-разового втручання директора Інституту проф. Модилевського» (Onyschenko, 2003b).

Але В. І. Брянцев і надалі, до червня 1941 р., продовжував працювати в Інституті, завідував лабораторією та залишався активним партійним функціонером в Академії. Так, у Протоколі № 29 засідання Президії АН УРСР від 8 вересня 1937 р. зазначено:

«475. Ухвалили зміни структури наукових установ системи АН УРСР в межах кількісного складу, затвердженого за кошторисом на 1937 р.: 1) по інституту ботаніки: а) 7 старших наукових співробітників, що фактично виконують функції завідувачів відділів та лабораторій — Я. В. Ролла, В. І. Брянцева, А. М. Окснера, Д. К. Зерова, Ю. Д. Клеопова, Д. І. Товстоліса і Г. Н. Котукова віднести до розділу науково-керуючого складу Інституту, затвердивши ці відділи та лабораторії» (Onyschenko, 2003a).

Участь у діяльності видавничої ради

Однак наявність партійного квитка дозволяла В. І. Брянцеву й надалі брати активну участь у житті Академії наук АН УРСР та Інституту ботаніки АН УРСР. На засіданні Президії АН УРСР (протокол № 30 від 19 вересня 1937 р.)

«... розглянувши звіт про роботу Видавництва АН УРСР та висновки комісії з обстеження роботи Видавництва, вирішили серед іншого ... затвердити політрецензентів по групах наук: І. Т. Шамека — геологічні науки; С. М. Ємчук і М. Д. Тарнавський — зообіологічні науки; Б. В. Краюхін — науки медичні, мікробіологічні та біохімічні; В. І. Брянцев — ботанічні науки» (Onyschenko, 2003a).

Тобто, будучи усунутим від керівництва установи, він продовжував виконувати громадські та партійні доручення.

Діяльність у кваліфікаційній раді Інституту

В академічних інститутах було започатковано створення спеціалізованих вчених рад, відповідно до рішення Президії АН УРСР (№ 6 від 17.03. 1938 р.). В Інституті ботаніки АН УРСР така інституція була створена 04.06. 1938 р., у складі 17 членів:

голова — в.о. директора інституту, проф. Я. С. Модилевський, члени — академіки М. Г. Холодний, А. О. Сапегін і Т. Д. Лисенко, доктори наук Є. І. Бордзиловський, Д. К. Зеров, Я. В. Ролл, О. М. Льовшин, В. В. Фінн, П. Ф. Оксіюк, кандидати наук А. М. Окснер, Ю. Д. Клеопов, А. А. Кузьменко, професори В. І. Брянцев, А. А. Піонтковський, В. Є. Шмідт, секретар — в.о. вченого секретаря В. А. Любименко.

На жаль, довоєнні архіви Інституту, які могли б містити інформацію про діяльність вченої ради із захисту дисертацій, а також звіти Інституту в архіві Президії АН УРСР не збереглися (Sytnik & Partyka, 1996). У переліку членів вченої ради Інституту АН УРСР згадується В. І. Брянцев, ймовірно, вже як завідувач лабораторії (відділу) мікології, а більш правдоподібно — як представник партбюро. Це узгоджується з архівними документами 1942 р. з Уфи, куди був евакуйований Інститут ботаніки АН УРСР. На засіданні спеціалізованої вченої ради відбулися захисти трьох дисертацій, зокрема співробітників Інституту А. М. Окснера та М. Я. Зерової, а також працівника Башкирської держселекстанції Г. Г. Ашкрумова. Серед членів ради як представник парторганізації зазначена З. М. Клімовицька, яка також захистила кандидатську дисертацію у 1943 р. (Sytnik & Partyka, 1996).

Воєнний період

У червні 1941 р., у перші дні німецько-радянської війни, В. І. Брянцев був мобілізований Київським військовим комісаріатом до лав Червоної армії та направлений на фронт. Місцем його служби стала Військово-автомобільна дорога (ВАД 7 АДУ КА), де він перебував на

посаді капітана-інженера 1 рангу. У перші місяці війни його відзначили високою державною нагородою.

Зазначимо, що 11 грудня 1944 р. відбулася важлива подія для ботанічної спільноти — нарада працівників Ботанічного саду АН УРСР, Інституту ботаніки АН УРСР і Ради архітекторів УРСР з приводу будівництва в Києві нового ботанічного саду. Машинопис стенограми цього заходу був переданий до Музею історії саду родиною М. М. Гришка. З цього документа дізнаємося, що на зібранні був присутній В. І. Брянцев, який виступив із доповіддю та брав участь у обговоренні. Він розповів про історію розробки наукового проєкту Ботанічного саду в Інституті ботаніки у 1931–1935 рр. під керівництвом академіка АН УРСР О. В. Фоміна, а також про продовження проєктування й розробку наукового плану саду керівництвом та провідними вченими Інституту у 1935–1941 рр. вже після смерті академіка. При цьому він посилався на відгуки та пропозиції Б. М. Козо-Полянського, О. А. Гроссгейма, А. С. Лазаренка та інших науковців, які співпрацювали з Інститутом. В. І. Брянцев згадав також ідеї академіка АН УРСР В. І. Липського, знаного фахівця ботанічних садів світу, і запропонував залучити до консультацій Є. І. Бордзіловського, який працював із ним. Водночас В. І. Брянцев підкреслював і власну роль у організації робіт з проєктування Ботанічного саду:

«У мене є також деякі міркування тому, що з 1938 року я займався ботанічним садом і близько 4-х млн. рублів було витрачено... і сам сидів на цих проєктах із [архітектором П. Ф. — Авт.] Хаустовим. І він розробив проєкт цього саду ... Ми тоді АПУ сплатили 400 тис. рублів за один проєкт, 800 тис. рублів за виселення на Звіринці і скільки ми ще витратили по цьому ботанічному саду» (МІНБСНАНУ).*

Участь В. І. Брянцева у цій нараді була незапланованою: за його словами, він потрапив на засідання випадково, але, дізнавшись про захід, «переглянув матеріали, які на щастя повністю збереглися» (МІНБСНАНУ*). Після звільнення з посади директора Інституту ботаніки АН УРСР, він не залишався байдужим до проблем будівництва ботанічного саду, що тривали після 1938 р. Можливо, ця тема була для нього цікавою та важливою, адже він був безпосередньо причетний до її початкової реалізації. Це підтверджує й досить емоційний характер його виступу на засіданні.

Василь Брянцев завершив війну в кінці жовтня 1945 р. у званні полковника. Після демобілізації він не повернувся до роботи в Інституті, його подальша доля невідома.

Висновки

Дослідження біографії В. І. Брянцева, другого директора Інституту ботаніки Академії наук УРСР, показало, в яких умовах у 1930-ті роки працювали вчені, постійно перебуваючи під ідеологічним тиском, і за яких причин керівником провідної академічної установи України було призначено не науковця, а партійного функціонера.

Показано, що В. І. Брянцев, перебуваючи на посаді керівника Інституту та завідувача лабораторії технічної мікології, відіграв важливу роль у проєктуванні та початку будівництва Ботанічного саду Інституту ботаніки АН УРСР, використовуючи свій досвід інженера-будівельника. Підкреслено, що кар'єрному зросту В. І. Брянцева сприяло виключно членство в комуністичній партії. Не будучи науковцем, він обіймав посади заступника директора, директора, завідувача лабораторії, був членом ученої та спеціалізованої рад Інституту, Видавничої ради Академії, очолював партійний осередок установи та здійснював ідеологічну роботу. Це, безумовно, не сприяло налагодженню позитивних стосунків із колективом і, врешті, призвело до його звільнення у 1937 р.

Попри приналежність В. І. Брянцева до партійного керівництва та його участь у реалізації ідеологічних настанов режиму в Інституті, він сам опинився під тиском радянської репресивної системи. Кризу управління ботанічною наукою в 1930-ті роки зумовили як відсутність рівноцінної заміни академіку О. В. Фоміну, так і намагання комуністів встановити повний

контроль над академічною установою. Провідні науковці Інституту не поділяли політичних вимог режиму, тому були неприйнятними для керівних посад. За таких умов вибір упав на В. І. Брянцева — молодого, дисциплінованого й відданого партії адміністратора. Його призначення та діяльність стали типовим проявом тогочасної політики управління наукою, коли керівники академічних установ обиралися за партійною лояльністю, а не науковою кваліфікацією.

Подяки

Автори складають подяку В. Г. Гармасар і О. Г. Луговському (ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України»), О. О. Бабенко та співробітникам читальної зали (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України), В. В. Савиній (Науковий архів Президії НАН України), С. А. Желяскову (Державний архів Одеської області), І. Б. Грушицькій («Одеський автомобільно-дорожній фаховий коледж Національного університету «Одеська політехніка»), Н. М. Носкіній (Національна бібліотека імені В. І. Вернадського), О. В. Юрковій (Інститут історії України НАН України), І. В. Загороднюку (Національний науково-природничий музей НАН України), С. В. Клименко (Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України), А. С. Жохіну (Інститут теоретичної фізики НАН України), В. С. Павленко-Баришевій (Група Нафтогаз) та О. Чорному (Український науково-дослідний та освітній центр вивчення Голодомору) за люб'язно надану різнобічну допомогу у пошуку інформації та архівних документів, роботу з матеріалами, консультації та цінні поради під час обговорення результатів дослідження, а також технічну допомогу.

Декларації

Фінансування. Це дослідження було виконано в рамках авторської ініціативи, поза бюджетними чи грантовими темами.

Конфлікт інтересів. Автори не мають жодних конфліктів інтересів, які могли б вплинути на зміст цієї статті.

References

- Bordzilovskiy, Y. I. (Ed.). (1936). *Flora of Ukrainian SSR. Vol. 1*. Publishing house of the Academy Sciences of Ukrainian SSR, Kyiv. [Ukrainian]
- Budzyka, G. A., Gamaliya, V. M., Garmasar, V. G. [et al.]. (2013). *National Academy of Science of Ukraine 1918–2013. Chronology*. Feniks, Kyiv. [Ukrainian]
- Cherevchenko, T. M., Chuvikina, N. V. (2011). The role of the M. G. Kholodny Institute of Botany NAS of Ukraine, in the creation of the M. M. Gryshko National Botanical Garden, NAS of Ukraine. *Ukrainian Botanical Journal*, 68(2), 271–279. [Ukrainian]
- Chuvikina, N. V. (2018). The implementation of ideas of first construction projects in modern directions of the development of M. M. Gryshko National Botanical Garden of the NAS of Ukraine. *Plant introduction*, 4, 11–22. [Ukrainian]
- Chuvikina, N. V. (2022). History of creation and stages of formation of the M. M. Hryshko National Botanical Garden as a scientific institution of the NAS of Ukraine. In: Zaimenko, N. V., & Rakhmetov, D. B. (Eds), *Fundamental and Applied Aspects of the Introduction and Preservation of Plants in the M. M. Hryshko National Botanical Garden of the NAS of Ukraine*. Lira-K, Kyiv, 17–56. [Ukrainian]
- Chuvikina, N. V., & Klymenko, S. V. (2009). *They Were Building a Garden: a Biographical Guide*. Tsukor Ukrainy, Kyiv. [Ukrainian]
- Chuvikina, N. V., & Rubtsova O. L. (2024). Mykhailo Vasyliovych Tschernoyarov: a cytologist-embryologist, a representative of the scientific school of academician S. G. Navashin (dedicated to the 135th anniversary of the birth). *Science and Science of Science*, 4(126), 95–108. [Ukrainian] <https://orcid.org/0000-0002-4255-8307>
- Dobrochaeva, D., & Rybalko, O. (1993). Two scientists, two shattered fates. *Ukraina: nauka i kultura (Kyiv)*, 26–27, 260–276. [Ukrainian]
- Dobrochaeva, D. M., Lyubinska, L. H., & Rybalko, O. I.. (1993). Nestor Hamorak: pages from the life of a scientist. *Ukrainian Botanical Journal*, 50(5), 86–92. [Ukrainian]
- Dubyna, D. V. (Ed.). (2022). *History of the Institute of Botany in Names*. Print Quick & M. G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine, Kyiv. [Ukrainian]
- Dudka, I. O. (1996). Scientists of the Institute botany, which were at the head of the Institute during the 75 years

- of the existence. *Ukrainian Botanical Journal*, 53(4), 411–425. [Ukrainian]
- Dudka, I. O., Bukhalo, A. S., Heluta, V. P. [et al.]. (2011). Mycology. In: Mosyakin, S. L. (Ed.) *M. G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine (1921–2011). Milestones of History and Present*. Alterpres, Kyiv, 109–135. [Ukrainian]
- Klymenko, S. V., & Chuvikina, N. V. (2021). To the 120th anniversary of the birth of academician M. M. Gryshko — an outstanding scientist-genetician, builder of the National botanical garden of the NAS of Ukraine. *Factors of Experimental Evolution of Organisms*, 29, 7–12. [Ukrainian] <https://doi.org/10.7124/FEEO.v29.1398>
- Kondratyuk, S. Y., Kapustian, V. V., & Shevera, M. V. (2009). Professor O. V. Fomin (02.05.1867–16.10.1935) — the founder of a Botanical scientific school, Botanical institutions, and periodicals. *Ukrainian Botanical Journal*, 66(5), 611–628. [Ukrainian]
- Liaskivskyi, M. (Ed.). (1935). *A Guide to Flowering and Higher Spore Plants of the Ukrainian SSR. Higher Spore, Gymnosperm and Angiosperm Monocotyledons*. Publishing House of the Collective and State Farm Literature of the Ukr. SRR, Kyiv. (Series: Flora of the Ukrainian SRR; Vol. 1, pt 1). [Ukrainian]
- Onyschenko, O. S. (Ed.). (2003a). *History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1934–1937. Documents and Materials*. V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv, 1–831. [Ukrainian]
- Onyschenko, O. S. (Ed.). (2003b). *History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1938–1941. Documents and Materials*. V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv, 1–920. [Ukrainian]
- Polonska-Vasylenko, N. (1958). *Ukrainian Academy of Sciences: a Historical Essay*. Part 1–2. Printing Logos, Munich, 1–214. [Ukrainian]
- Shevera, M. V. (2016). The forgotten Ukrainian botanist, Olga Gustavivna Radde-Fomina (on the 140th anniversary of her birth). *Ukrainian Botanical Journal*, 73(4), 409–414. [Ukrainian]
- Shevera, M. V., & Protopopova, V. V. (2011). Researcher of the flora of Ukraine E. T. Polonska: return from oblivion. In: *Proceedings of the Fifth conference «Women in Science and Education: Past, Present, Future»*. Pulsary Publishing house, 271–274. [Ukrainian]
- Shevera, M. V., Fedoronchuk, N. M., & Kuzmichev A. I. (2015). N. A. Desyatova-Shostenko: returning from oblivion (for the 125 th anniversary). *Samarskaya Luka (Problems of Regional and Global Ecology)*, 24(1), 139–178. [Russian]
- Sokhan, P. S. (Ed.). (1998). *History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1929–1933. Documents and Materials*. Kyiv, 1–537. [Ukrainian]
- Sytnik, K. M. (1995). Institute of Botany steps in 30th and 40th years: new names, new trends, achievements, problems, losses. *Ukrainian Botanical Journal*, 52(3), 333–353. [Ukrainian]
- Sytnik, K. M. (2007). Botanical scientific schools in Ukraine in the 20th century. *Ukrainian Botanical Journal*, 68(3), 146–154. [Ukrainian]
- Sytnik, K. M. (2011a). Intellectual diversity as a factor in scientific progress. *Ukrainian Botanical Journal*, 68(4), 483–490. [Ukrainian]
- Sytnik, K. M. (2011b). Essay on the history of the Institute of Botany. In: Mosyakin, S. L. (Ed.), *M. G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine (1921–2011). Milestones of History and Present*. Alterpres, Kyiv, 14–34. [Ukrainian]
- Sytnik, K. M., Partyka, L. Y. (1996). Scientific qualification activity of the M. G. Kholodny Institute of Botany of the National Academy of Sciences of Ukraine. *Ukrainian Botanical Journal*, 53(4), 431–439. [Ukrainian]
- Tykhonenko, Y. (2022). Hizhytska Zoia Kostiantynivna (06.12.1895 — 06.04.1935). In: Dubyna, D. V. (Ed.), *History of the Institute of Botany in Names*. Print Quick & M. G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine, Kyiv, 62–63. [Ukrainian]
- Zagorodniuk, I. (2023). Matvii Shcherbyna, a zoologist and collector, member of the Ukrainian scientific society. *Novitates Theriologicae*, 16, 181–184. [Ukrainian]. <https://doi.org/10.53452/nt1634>
- Zvonkova, G. L. (2012). Academy of sciences of Ukraine: 1930s. *Studies in the History of Technology: collection of scientific papers*, 15, 94–101. [Ukrainian]